

СТАН ТА ДИНАМІКА ФІСКАЛЬНО-БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ефективність розвитку аграрного господарства та здійснення зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств України є одним із основних завдань фіскально-бюджетної політики в контексті інтеграції національної економіки в світову економічну гілку. Підписання Угоди про всеохоплюючу зону вільної торгівлі з Європейським Союзом, відміна мит на продукцію на визначений термін в односторонньому порядку, складні стосунки з Росією підкреслюють необхідність в переоцінці загроз та розвитку національного аграрного сектора в сучасних умовах. За умов сьогодення необхідність оцінити вплив євроінтеграційних процесів на розвиток аграрного сектора економіки. Це дасть можливість запобігти загрозам пов'язаним із реалізацією євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: фіскально-бюджетна політика, агропромисловий сектор, оподаткування, бюджет, сільгосппродукція, товаровиробники.

Ролінская Анна, Вечірко Ольга

СОСТОЯНИЕ И ДИНАМИКА ФИСКАЛЬНО-БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Эффективность развития аграрного хозяйства и осуществления внешнеэкономической деятельности сельскохозяйственных предприятий Украины является одной из основных задач фискально-бюджетной политики в контексте интеграции национальной экономики в мировую экономическую ветвь. Подписание Соглашения о всеобъемлющей зоне свободной торговли с Европейским Союзом,

отмена пошлин на продукцию на определенный срок в одностороннем порядке, сложные отношения с Россией подчеркивают необходимость в переоценке угроз и развития национального аграрного сектора в современных условиях. В условиях настоящего необходимо оценить влияние евроинтеграционных процессов на развитие аграрного сектора экономики. Это позволит предотвратить угрозы связанным с реализацией евроинтеграционных процессов.

Ключевые слова: фискально-бюджетная политика, агропромышленный сектор, налогообложения, бюджет, сельхозпродукция, товаропроизводители.

Rolinska Anna, Vechirko Olga

STATE AND DYNAMICS OF FISCAL AND BUDGET POLICY REGULATION AGRICULTURAL SECTOR UKRAINE ECONOMY

The efficiency of the agricultural economy and foreign economic activity of agricultural enterprises of Ukraine is one of the main tasks of fiscal and budgetary policy in the context of the integration of the national economy in the global economic branch. Agreement on comprehensive free trade area with the European Union, the elimination of duties on products for a certain period unilaterally complex relationship with Russia stress the need to reassess threats and development of the national agricultural sector in the modern world. Given today's need to assess the impact of integration processes on the development of the agricultural sector. This will prevent threats associated with the implementation of European integration processes.

Keywords: fiscal and budgetary policy, agriculture sector, taxation, budget, agricultural producers.

Постановка проблеми. Аграрний сектор є однією з пріоритетних та стратегічно важливих галузей національної економіки. Аграрна галузь України забезпечує 12% валового внутрішнього продукту, 22% зайнятості населення та 38% вартості експорту. Сучасний стан агропромислового сектору економіки України характеризується наявністю проблем, що викликані

специфікою сільськогосподарського виробництва та зумовлені сезонністю виробництва, великою залежністю від природно-кліматичних факторів, нестабільністю цін на сільськогосподарську продукцію, недостатньою інвестицій, складністю залучення кредитних ресурсів. Сталий розвиток аграрного сектору економіки України значною мірою залежить від ефективності фіскально-бюджетної політики держави. В умовах бюджетного дефіциту особливого значення набуває необхідність активізації механізму державного регулювання економічних процесів, що реалізується за допомогою методів правового, адміністративного та фінансово-економічного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики фіскально-бюджетної політики у системі державного регулювання агропромислового сектору економіки України знайшли своє відображення у публікаціях класиків економічної науки Ш. Бланкарта, А. Сміта, Дж.Стігліца, С. Фішера, М. Фрідмана, Дж. Хікса, Р. Шмалензі. Значний внесок у дослідження здійснили і вітчизняні науковці В. Базилевич, О. Василик, В. Геєць, А. Даниленко, В. Зимовець, М. Крупка, В. Лагутін, С. Лондар, І. Лютий, В. Мельник, Л. Тарангул, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій. Теоретичні та прикладні аспекти фінансових відносин в аграрному секторі економіки досліджені такими українськими вченими, як В. Андрійчук, О. Бородіна, О. Гудзь, М. Дем'яненко, А. Діброва, С. Кваша, П. Лайко, Ю. Лупенко, М. Малік, О. Могильний, О. Непочатенко, Т. Осташко, Б. Пасхавер.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. У сучасних економічних умовах важливим є використання фіскально-бюджетної політики як дієвого інструменту впливу на соціально-економічні процеси держави. Удосконалення фіскально-бюджетної політики має здійснюватися комплексно. Активізація можливостей фіскально-бюджетної політики у системі державного регулювання агропромислового сектору економіки України потребує більш раціонального її використання, доцільності у розробці і реалізації бюджетної політики у відповідності з вимогами стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни, насамперед, визначення шляхів підвищення її ефективності.

Постановка завдання:

- визначити стан та динаміку фіскально-бюджетної політики у системі державного регулювання агропромислового сектору економіки України;
- обґрунтувати теоретичні положення щодо сутності фіскально-бюджетної політики у системі державного регулювання агропромислового сектору економіки України;
- дослідити трансформаційні процеси в агропромисловому секторі та визначити роль фіскально-бюджетної політики у їх забезпеченні;
- виявити основні проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення.

Основний матеріал дослідження. За умов сучасності агропромисловий комплекс залишається одним із найважливіших секторів національної економіки.

Головною умовою ефективної фіскально-бюджетної політики у системі агропромислового комплексу України є забезпечення максимального обсягу виробництва валової сільськогосподарської продукції через стимулювання фінансового потенціалу аграрних підприємств. Протягом 1991 – 2000 рр. обсяги виробництва валової сільськогосподарської продукції скоротились більш ніж у півтора рази, що пов'язано із затяжними та ускладненими ринковими трансформаціями в аграрному секторі України. Однак після 2000 року спостерігається позитивна динаміка приросту обсягів валової продукції сільського господарства (табл. 1).

За підсумками 2013 року вдалося досягти рівня виробництва 1991 року, а 2014 року отримати максимальний обсяг валової сільськогосподарської продукції за усі роки незалежності України. Порівняно з 2005 р. в аграрному секторі економіки отримано 33,3% приросту загального обсягу продукції сільського господарства, (у т.ч. продукції рослинництва – 47,1%, продукції тваринництва – 9,1%), що на нашу думку є позитивним явищем з огляду на сучасну економічну та політичну ситуацію в державі. Цієї динаміки вдалося досягти переважно за рахунок збільшення обсягів виробництва продукції рослинного походження. Адже у галузевій структурі валової продукції сільського господарства провідне місце (70,1% від загального обсягу виробництва) традиційно належить саме рослинництву, що підтверджує необхідність пошуку нових дієвих інструментів

фінансового регулювання розвитку тваринницької галузі. Вирішальне значення для регулювання розвитку аграрного сектору України має фіскально-бюджетна політика.

Таблиця 1

Обсяги виробництва валової сільськогосподарської продукції в Україні за 1991-2015 рр. (у постійних цінах 2010 р.), млн. грн. (розроблено автором за даними Державної служби статистики України)

Роки	Валова продукція сільського господарства	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
1991	245447,9	121184,9	124263
1995	183890,3	106329,6	77560,7
2000	151022,2	92838,9	58183,8
2005	179605,8	114479,9	65125,9
2010	187526,1	120591,4	66934,7
2011	225381,8	157561,9	67819,9
2012	216589,8	145843,6	70746,2
2012	246109,4	172131,2	73978,2
2014	251438,6	177707,9	73730,7
2015	239369,9	168348,6	71021,3

Дослідження глобалізаційних процесів показують, що фіскально-бюджетно політика розвинених країн будується на визнанні концепції багатофункціональності, яка дозволяє усвідомити, що на відміну від інших галузей, які виконують лише виробничу комерційну функцію, сільське господарство виконує комплекс соціально значимих для кожного суспільства функцій забезпечення продовольчої безпеки країни, підтримки життєдіяльності сільської території, захисту суспільства від негативних явищ, надмірної урбанізації, створення умов для рекреації міських жителів. Держава зацікавлена у збільшенні загальної суми податків, що надходять у формі доходів у бюджети всіх рівнів і державні цільові фонди, зважаючи на пріоритетність фіскальної функції податків [3, с.89]. Але, завищення податкового навантаження позбавляє платників стимулу до активізації та розширення своєї діяльності, що призводить до ухилення від оподаткування та тіньової економіки. Платники навпаки зацікавлені у мінімізації витрат, у т.ч. і витрат на сплату податків, тому

лібералізація оподаткування через зниження податкового навантаження об'єктивно сприяє зміцненню фінансової бази платників податків, насиченню ринку сільськогосподарськими товарами і послугами, а також створенню конкурентного середовища. Також підвищуються витрати на оплату праці, що забезпечує підвищення рівня добробуту працюючих осіб і їх споживання [5, с.85].

Система регулювання економіки аграрного сектору України податковими механізмами має складові елементи: суб'єкти податкового регулювання – державні органи в межах їхньої компетенції і недержавні органи управління; нормативно-податкове забезпечення – закони України, постанови Верховної Ради, укази Президента, постанови Уряду, накази та листи Державної фіскальної служби України, міністерств, відомств, статuti підприємств аграрного сектору, інструкції, норми, нормативи, методичні вказівки, інша нормативна документація; податкові регулятори – принципи оподаткування, форми оподаткування, порядок обчислення і сплати, об'єкти оподаткування, порядок надання податкових пільг, контроль за правильністю та своєчасністю розрахунків платників з бюджетом і моніторинг застосування податкового механізму. Фіскальна політика регулювання розвитку агропромислового сектору України передбачає встановлення особливих режимів оподаткування для окремих категорій її суб'єктів [1, с. 98].

Як бачимо на рис. 1 фіскальна політика щодо агропромислового сектору України виконує три основні функції.

Рис. 1. Функції податків у аграрному секторі економіки України

За останні роки обсяги сплати податків і зборів аграрним сектором економіки становлять понад 42 млрд. грн., що суттєво перевищує бюджетну підтримку всієї галузі .

Про надзвичайно важливу роль агропромислового комплексу свідчить ряд важливих макроекономічних параметрів. Основним серед них є частка сільського господарства та харчової промисловості у валовому внутрішньому продукті держави (ВВП), яка протягом звітного періоду становила близько 20%. Оскільки від ефективного економічного розвитку агропромислового комплексу залежить продовольча і економічна безпека країни, поряд з цим результати діяльності агропромислових підприємств впливають на діяльність галузей, підприємництво яких взаємопов'язано з даною сферою [2, с.203]. Тому вважаємо доцільним зосередити увагу на тому, коли йдеться про фіскальну ефективність податкової системи в цілому, що сутність її полягає в одержанні та акумулюванні податкових платежів, формуванні на цій основі дохідної частини бюджету з метою виконання державою завдань економічної і соціальної політики. Виходячи з цього, показником фіскальної ефективності податкової системи є питома вага податкових надходжень у валовий внутрішній продукт, про що свідчать дані табл. 2 [6, с. 124].

Таблиця 2

Сума податкових надходжень від агропромислового комплексу за 2010-2014 рр., млрд. грн.

Галузь	Рік	ВВП, млн. грн.	Сплачено платежів, млн. грн.	Сума податків до ВВП, %
Сільське господарство	2010	94801	1264,9	1,3
	2011	98410	1450,7	1,5
	2012	113142	1737,8	1,5
	2013	154445	3078,6	2,0
	2014	112058	3389,6	3,0

За даними таблиці 2 підтримка через спеціальні механізми оподаткування становила більше 25 млрд. грн, або в середньому 3,3 млрд. грн. на рік. В абсолютному розмірі зростання сум непрямой підтримки в 2007-2014 рр. відбулося більше ніж у 3 рази.

Для сільськогосподарських підприємств із 1999 р. також діє спеціальний порядок сплати податку на додану вартість:

- залишення податку на додану вартість для підтримки власного виробництва;
- отримання дотацій від переробних господарств.

Таблиця 3

Динаміка державної підтримки аграрного сектору за рахунок застосування спеціальних режимів оподаткування, млн. грн.

Напрямок підтримки	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Підтримка сільгоспвиробників через механізм ПДВ, з них:	538,1	1235,4	2024	2251	2736,5	3346,5	3641,3
- суми ПДВ, що спрямовуються сільгосппідприємствами на підтримку тваринництва та птахівництва	19,6	95,4	197,4	201,2	253	327,9	303,3
- суми ПДВ, що спрямовуються сільгосппідприємствами на придбання матеріально-технічних ресурсів	97,5	493	1191	2102	1326,5	1384,6	1714,6
- суми дотацій переробних підприємств	421,0	647	636	848,0	1157	1634	1623,4
Підтримка за рахунок дії ФСП	1255,3	1426,8	1423,8	1355,3	1400	1207	1660
Підтримка за рахунок списання заборгованості з податків, зборів та податкових платежів	5892,4	494,3	104,6	-	-	-	-
Всього розмір підтримки	7685,8	3156,5	3552,8	3607,1	4136,5	4553,5	5101,3
Підтримка через спеціальні режими та механізми оподаткування без списання заборгованості	1793,4	2662,2	3448,2	3607,1	4136,5	4553,5	5101,3

Механізм застосування ПДВ як методу підтримки сільського господарства функціонує на основі таких важливих положень:

1) залишок податкових зобов'язань з ПДВ іншої продукції (крім підакцизної та переліченої вище) перераховується сільськогосподарськими товаровиробниками на окремий рахунок і використовуються ними на придбання матеріально-технічних ресурсів виробничого призначення;

2) сума податку на додану вартість, що підлягає сплаті до бюджету сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності за реалізовані ними молоко, худобу, а також за молочну продукцію та м'ясопродукти, вироблені у власних переробних цехах, повністю залишається в розпорядженні сільськогосподарських

підприємств і спрямовується на підтримку власного виробництва тваринницької продукції та продукції птахівництва;

3) суми ПДВ, що сплачуються переробними підприємствами за реалізовані молоко та молочну продукцію, м'ясо та м'ясопродукти, повертаються сільськогосподарським товаровиробникам у вигляді дотацій [4, с.65].

Таблиця 4

Підтримка за допомогою ПДВ агропромислового сектору економіки України, млн. грн. (розраховано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства.)

Напрямок підтримки	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Всього сума підтримки агропромислового сектору через механізм ПДВ	1235,4	2024	2251	2736,5	3346,5	3641,3
Суми дотацій переробних підприємств	647	636	848	1157	1634	1623,4
- у загальній сумі підтримки, %	52,4	31,4	37,7	42,3	48,8	44,6
Суми ПДВ, що залишаються в розпорядженні сільгосппідприємств	588,4	1388,4	1403,4	1579,5	1712,5	2017,9
- у загальній сумі підтримки, %	47,6	68,6	62,3	57,7	51,2	55,4
у т. ч.:	95,4	197,4	201,2	253	327,9	303,3
- суми ПДВ, що спрямовуються сільгосппідприємствами на підтримку тваринництва і птахівництва						
- у загальній сумі підтримки, %	7,7	9,8	8,9	9,25	9,8	8,3
- суми ПДВ, що спрямовуються сільгосппідприємствами на придбання матеріально-технічних ресурсів	493	1191	1202,6	1326,5	1384,6	1714,6
- у загальній сумі підтримки, %	39,9	58,8	53,4	48,5	41,4	47,1

Як видно з вищенаведених даних таблиць 3 та 4 сума фінансової підтримки за допомогою ПДВ зросла в 9 разів (з 538 млн. грн. у 2008 р. до 3,64 млрд. у 2014 р.). Разом з цим відбулися вагомі зміни і в структурі загальної підтримки. На початку застосування спеціальних механізмів ПДВ підтримка здійснювалася в основному за рахунок дотацій переробних підприємств (78% у 2008 р.), то в 2014 р. питома вага цих дотацій становила 45%, при одночасному зростанні їх обсягів у 6 разів. Суми ПДВ, що спрямовуються на підтримку власного агропромислового виробництва через механізми акумуляції, суттєво зросли з 2009 р. Зокрема, якщо у 2008-2014 рр. вони становили 117-118 млн. грн, то в 2010 р. - 1,30 млрд. грн, а в 2014 р. - 2 млрд. грн, тобто за аналізований період зросли більше, ніж в 17 разів. В середньому 85% даних сум становлять кошти, що спрямовуються на закупівлю матеріально-технічних ресурсів для ведення ефективного сільського господарства [7, с.45].

Введення даного механізму підтримки агропромислового сектору України має позитивні наслідки. У такий спосіб вдалося за 2008-2014 рр. залучити близько 8 млрд. грн додаткових фінансових ресурсів для розвитку тваринництва і птахівництва та придбання матеріально-технічних ресурсів (загальна сума підтримки через ПДВ – 16,1 млрд. грн).

Така підтримка має конкретну адресність спрямування коштів і абсолютно виключає зустрічні фінансові потоки та виключає втручання адміністративного чинника, який спостерігається при розподілі бюджетних коштів. Одночасно використання сум ПДВ через такий механізм підтримки передбачає обов'язковий цільовий характер їх спрямування (тобто такі грошові кошти можна прирівняти до бюджетних).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Неналежне бюджетування видатків, непрозорість виділення бюджетних асигнувань, обмежений доступ до програм державної підтримки для малих сільськогосподарських виробників призвели до падіння довіри виробників до держави, і такого інструменту підтримки, як прямі субсидії та дотації, а також практично відсутності їх впливу на агропромисловий сектор економіки. Така ситуація зумовлена тим, що програми прямої бюджетної підтримки ніколи не виконувалися

належним чином через брак фінансування.

Отже, необхідно розробити просту, ефективну та прозору фіскально-бюджетну політику підтримки агропромислового сектору шляхом:

- оцінки та оптимізації поточної системи;
- встановлення обмеженої кількості простих, адресних та ефективних заходів, спрямованих на досягнення конкретних і добре визначених пріоритетних цілей, які легко реалізувати, контролювати і оцінювати;
- забезпечення належного, стабільного, передбачуваного фінансування, орієнтованого на довгострокову стратегію;
- забезпечення прозорості та ефективності використання ресурсів державного бюджету незалежно від обраної моделі підтримки;
- скорочення кількості напрямків державної підтримки;
- збільшення заходів підтримки «зеленого кошика» СОТ, зокрема фінансування програм сільського розвитку;
- розробки новітнього підходу щодо підтримки малих сільськогосподарських виробників та фермерів-початківців.

Література

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропродовольчого комплексу: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / ДВНЗ «Київ нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2010. – 414 с.
2. Кузьменко С.І. Розвиток казначейського обслуговування аграрного сектору вітчизняної економіки / С.І. Кузьменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.
3. ЗУ «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р., № 2982 – IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
4. ЗУ «Про державний бюджет України» від 28.12.2014 р., №80 – VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.
5. Павлова Г.Є. Особливості аграрного сектора в національній економіці / Г.Є. Павлова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.

6. Проект «Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки» / Міністерство аграрної політики та продовольства України, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>.

7. Сільське господарство України: Статистичний збірник за 2013 рік / [За ред. Ю.М. Остапчука]. – К.: Держкомстат України, 2013. – 387 с.

1. Andriychuk V.H. Ekonomika pidpryyemstv ahroprodovol'choho kompleksu: navch.-metod. posib. dlya samost. vuvch. dystsypliny / DVNZ «Kyiv nats. ekon. un-t im. V. Het'mana». – К.: KNEU, 2010. – 414 s.

2. Kuz'menko S.I. Rozvytok kaznacheys'koho obsluhovuvannya ahrarynoho sektoru vitchyznyanoyi ekonomiky / S.I. Kuz'menko [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

3. ZU «Pro osnovni zasady derzhavnoyi ahrarynoyi polityky na period do 2015 roku» vid 18.10.2005 r., # 2982 – IV. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.

4. ZU «Pro derzhavnyy byudzhnet Ukrayiny» vid 28.12.2014 r., #80 – VIII. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.

5. Pavlova H.Ye. Osoblyvosti ahrarynoho sektora v natsional'niy ekonomitsi / H.Ye. Pavlova [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.

6. Proekt «Yedyna kompleksna stratehiya ta plan diy rozvytku sil's'koho hospodarstva ta sil's'kykh terytoriy v Ukrayini na 2015-2020 roky» / Ministerstvo ahrarynoyi polityky ta prodovol'stva Ukrayiny, 2015. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://minagro.gov.ua/>.

7. Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny: Statystychnyy zbirnyk za 2013 rik / [За ред. Yu.M. Ostapchuka]. – К.: Derzhkomstat Ukrayiny, 2013. – 387 s.

Рецензент: Драбовський А.Г. д.е.н., професор, ректор ВКІ

1.09.2016